

Skogsseter. Maleri av Jon Olav Helle, 1992

Prosjektrapport for

SKOGSSETRENE I KRØDSHERAD

Setrer, voller og plasser i 2012

SKREVET AV
LISE KIHLE GRAVERMOEN

"Seterjentens søndag".

Musikk: Ole Bull Tekst: Jørgen Moe

"På solen jeg ser, det lider alt frem

*Snart er det ved høimessetide –
O den, som en stund fikk ønske seg hjem
blant folk som på kirkevei stride !
Når solenskiven stiger lidt, så den står
der midt over skardet i kammen
da ved jeg, i dalen klokkene går,
da ringer fra tårnet det sammen"*

Jørgen Moe, prest i Krødsherad 1853-1863.

Jørgen Moe kunne for eksempel ha stått på Sandumseter i Krødsherad og sett utover bygda mot Olberg kirke da han skrev "Seterjentens søndag" som tekst til Ole Bulls marsj. Når du hører Arve Tellefsen spille fiolin og Sissel Kyrkjebø synge til denne teksten, kan du føle hvordan den vakre naturen i Krødsherad representerer Norge på en god måte.

Forord

En stor takk til alle dere som har gjort dette prosjektet mulig. Jord- og skogbrukssjefen i Krødsherad kommune har utarbeidet finansieringsgrunnlaget og fulgt opp prosjektet gjennom hele prosjektperioden 2012. Både sektorleder tekniske tjenester, rådmann og referansegruppen har bidratt med verdifull kunnskap på sine områder. For å oppnå oppmerksomhet og bekjentgjøring av prosjektet har det vært avgjørende å ha en link på hjemmesiden til Krødsherad kommune. En spesiell takk til bøndene/setereierne som har kjørt meg rundt til skogssetrene i ulike typer fremkomstmidler alt fra militærbil med spesielt krabbegir til kombinert lastebil-traktor. Befaringene har vært en opplevelse av de sjeldne. Ferdsel i brette bakker, over elver og juv i tett krattskog til de sollyse sletter med god utsikt til fjerne bygdelag, har gjort meg godt kjent i Krødsherad og gitt meg en spesiell ballast for resten av livet. Den hyggelige intervjurunden hos den eldre garde i bygda har gjort meg ydmyk og gitt meg respekt for den innsats tidligere generasjoner har utført av arbeid og omtanke. Til slutt vil jeg takke for at jeg har fått lov til å arbeide med prosjektet. Med bakgrunn i den positive holdningen alle har vist, håper jeg at utarbeidet materiell kan komme til nytte.

Noresund, den 26.11.12
Lise Kihle Gravermoen

Innholdsfortegnelse

1. Organisering.....	4
1.1 Prosjektgruppe	4
1.2 Referansegruppe	4
2. Innledning	4
3. Historikken til setrene i Krødsherad	4
4. Prosjektbeskrivelse	7
4.1 Bakgrunn for prosjektet	8
4.2 Effektmål.....	8
4.3 Resultatmål	8
4.4 Hovedtiltak.....	8
5. Brev til grunneierne	9
6. Befaringer	10
7. Navn på setrer og eiere i Krødsherad.....	10
8. Kort beskrivelse av setrene	14
9. Kostnadsoverslag ved å restaurere et utvalg setrer.	18
10. Ivaretagelse finansiert ved SMIL-midler og grunneieren selv.	18
11. Erfaringer fra tilsvarende prosjekt i Trøndelag.....	19
12. Setrer i drift.....	19
13. Utdrag fra tidsskriftet ”Nu” 11.09.1900 Gunhild Enderud.....	21
14. Intervjuer.....	21
14.1. Intervju med Knut E. Ringnes, født 1944.....	21
14.2. Intervju med Nils Halvor Skinnes, født 1944.....	21
14.3. Intervju med Leif Skogly, født 1940.....	22
14.4. Intervju med Torkel Bjøre, født 1936.....	22
14.5. Intervju med Olaf Skogstad, født 1921.....	23
14.6. Intervju med Kristoffer Fyrand, født 1920	23
15. Setrer nedenfor Norefjell mot Flå.	24
16. Eksempel på tinglyste avtaler	25
17. Framtida	25
18. Sammendrag	26
19. Kilder	26

1. Organisering

1.1 Prosjektgruppe

Prosjektleder og sekretær:

Lise Kihle Gravermoen

Prosjektdeltaker og leder av styringsgruppen:

Skogbrukssjef Erik Bjøre

Prosjektdeltaker:

Jordbrukssjef Jan Rundtom

1.2 Referansegruppe

Krødsherad og Modum skogeierlag:

Tidl. leder Hans Jørgen Fyrand

Krødsherad Bondelag:

Leder Truls Erik Hennum

Krødsherad Bonde- og småbrukarlag:

Leder Bjørn Haugan

Prosjekt God Tur:

Prosjektleder Hilde Roland

2. Innledning

I samfunnet er det bred enighet om at det rike biologiske mangfoldet i jordbrukslandskapet har positiv verdi, seterlandskapet inkludert. Til tross for dette, gror stadig flere setervoller igjen. Gjennom tidene skyldes det flere forhold; myndighetenes satsinger, den tekniske utviklingen, etterspørsel etter varer og tjenester m.m. En konsekvens av opphør av seterdrift er gjengroing og tap av ønskede biologisk mangfold, men også vår felles hukommelse og norske identitet står i fare for å tapes av syne. Over tid blir det snakk om hvilken type bonde bønder gis anledning til å være, hvilken mat vi ønsker å spise og hvilket samfunn vi ønsker oss. Vi har i dette prosjektet kartlagt seterbruket i Krødsherad kommune, men vi vil her innlede med historikken til setrene før vi konsentrer oss om prosjektbeskrivelsen.

3. Historikken til setrene i Krødsherad

Seterdrift avhenger av tilgang til naturressurser, lokale, nasjonale og internasjonale lover og reguleringer, bøndenes ideologi, holdninger til landbruk, til naturomgivelser og husdyr, så vel som av modernisering av landbruket. Bøndene reiste til setra med dyra for å spare areal hjemme til mer forberging for vinteren. Vinterforet var minimumsfaktoren for antallet dyr på båsen. De kunne berge flere dyr vinteren over og således øke avkastningen på eiendommen dersom de hadde mer vinterfor.

Ingen av Krødsherad-setrene ligger i snaufjellet, alle har skog rundt seg. Noen få av de som ligger høgest, er oppi skogbandet eller i overgangen fra barskog til bjørkeskog. Dette er Bjøresetra i Ringnesmarka, Østensetra, Sortebergsetra, Leirsetra, Noreseter, Bø- og Leinsetrene. De øvrige har barskog rundt seg.

Flere boplasser har etter hvert blitt seter. Her kan nevnes Juvet av Glesne, Vestre Ospelia, Fyrandsetra, Skalpelia av Skinnes, Vemmestad av Slevika, Moseetra av Hamremoens,

Grensetra av Gren, Nilsplassen av Ødegården, Jenssetra av Lesteberg. De store fjellområdene fra Fossli- og Sandumseter i sør, mot Flå i nord har hatt ord på seg for å være et godt beiteområde til tross for at bergarten er mest blåhvit kvarts. Sør-Vestsiden av Krøderen har mer næringsrik skogbunn enn østsiden. Se ”Norske fjellbeiter” bind V. Oversyn over lite nyttet fjellbeite i Buskerud ved Olav I. Haugen 1950. Jamt over er det værhardt på Norefjell. Dersom kyrne ventet uvær, søkte de nedover i liene. Var det godvær tok de seg oppover mot fjellet.

Noen gardar hadde både langseter og heimeseter, men dette var ikke så utbredt her som i nabobygdene i vest. I 1865 var det 13 gårder her i bygda med to setrer. Heimsetra nyttet de vår og høst. De fleste gårdene hadde heimehavn til dyra om våren derfor trengte de ikke heimeseter. Ovenfor Åsen under Åskollen, er det tufter etter to heimesetrer til Lesteberg.

Setrer hadde oftest skog omkring seg. Skogen var nødvendig for seterstellet, primkoking og ysting. Det trengtes mye ved til å brenne, til gjerding og husbygging. Kampen om beitene har opp gjennom tidene ført til grenseforlik mellom naboer og nabobygder. Skogviddene gav en allsidig plantekost for dyra. Vi kaller det gjerne gra, men det var mange velsmakende og verdifulle planter skogbunnen hadde å by på. Rundt regnet fant dyra en tredjedel av året maten de trengte i skogen. Også vinterforinga ble for en stor del hentet der. Det var Lauving, grashøsting, hogst av bar og beit, skav og ris om vinteren og våren.

HØYDE OVER HAVET	NAVN PÅ SETRER I KRØDSHERAD
Over 800 meter	Leirsetra, Bjøresetra, Heslisetra
Mellom 700 - 799	Leinesetrene, Golbergsetra og Runnsetra, to Fosslisetrer, Bøsetrene, Noresetrene, Snersrud-, Sortebergsetrene, Tunga- og Flagsetrene samt Østensetrene.
Fra 600 - 699	Sandumseter, Ringnesseter og Haugerudseter.
Fra 500 – 599	Vassendrud-, Solli-, Sundet-, Hovden-, Åsen-, Høl-, Ørgenvik- og Bratterudsetrene.
Fra 400 – 499	Juvseter, Råenseter (Nord), Haslerudseter, Nilsplassen, Ringnes heimseter, Stiksbrekka, Rishovdseter.
Fra 300 - 399	Fyrandseter, Skalpelja, vestre Ospelia, Bjertnes-, Torstenrud-, Glasrud seter og Bjøre Heimseter
Fra 200 – 299	Jensseter, gamle Fyrandsetrene, Mo- og Sleviksetra, Vemmestad, Grensetrene, og søre Råenseter.
Fra matrikkelframlegg 1723	Råengårdene var ikke med på statistikken, men hadde to setrer ved Glessjøen
	Øvre Glesne og Fyrand er ført med seterhavn, men ikke seter.
	Alle tre Skinnesgårdene var ført uten seter, Men Skalpelja var i bruk.
	Vassendrud var oppført med god seterskog, men ikke seter.

	Runn var ført uten seter.
	Lesteberg hadde seter.
	Ringnes hadde setermark.
	Ørgenvika og Haugerud hver sin seter.
	Endrerud med seterbeite
	Eivindrud var ført opp uten seter.

I 1723 var det bare 12 gardar som var ført opp med seter; Gren, Bjertnes, Bjøre, Lesteberg, Bø, Øvre og nedre Nore, Sorteberg, Haugerud, Ørgenvika, Snersrud og Nordre Sandum.

De fleste setrene ligger fra gammelt av enslig til, men det finnes også setergrrender. De enslige setrene var lagt slik til for beitenes skyld. Setergrrendene ligger på vestsiden av fjorden i det området der gardene på østsiden leide seg seterstø, mest i Ringnesmarka. Videre har vi Bøsetrene og Leirsetene i ei grend, Leinesetrene i en annen. Der det var flere plasser under samme gard, kunne de ha setrene sine side om side, med egne hus. Det var oftest ikke mange kyrne på hver plass, derfor kunne husmannskonene skiftes på med stellet. Arbeidskraft ble frigjort som kunne trenges på plassen hjemme i stedet. Breiviksetrene, Hølsetrene og Østensetrene er her et eksempel med flere buer.

Storparten av setrene her ligger i sør- og østhellinger. De fleste ligger lunt til med ei skogli eller en ås på nordvestkanten som tar av for været. Ved deling av gården ble ofte setervollen også delt i to, jamvel bua kunne bli delt. Dvs. at de satte inn en delevegg i mjølkebua så hver gard fikk sin halvdel av den, mens bua ellers var felles. Som en følge av seterstellet, ble det gjerne til at den innerste delen av utmarka, kunne bli til setermarka. Ved tellinga i 1865 ble det telt opp 102 setervoller i Krødsherad. Følgende gardar hadde to voller: Vassendrud, Fyrand, Hamremoen, Slevika, Bjertnes, Gren, Bjøre, og øvre Skinnes. Vollene var tatt med i matrikuleringen for å regne ut verdien (skattegrunnlaget) av høyet de slo der, samt bruksverdien av setra. Det ble ikke oppgitt størrelse på vollene, men en rimelig avkastning i forhold til andre herligheter.

Der det var heimeseter gikk turen i to etapper. Først 14 dager på heimesetra, vanligvis åtte dager før St.Hans, men i tidlige vårer tok de ut før. Alt omkring 10. juni hendte det at de var på heimesetra. 1.juli var datoen for å dra på langsetra.

Fra omkring 1870 kom gode tømmerpriser. De som satt med skog, fant det mer lønnsomt å drive ut den enn å holde seterdrifta oppe. Kona og døtrene på gardene kjente det harde arbeidet på setra og ønsket annet arbeid. Noen leide bort dyra til Eggedal og Hallingdal eller hentet inn leid hjelp for setring i fellesskap. Dermed ble flere setrer liggende ubrukte enda det var fulle budskaper nede på gardene. Til Amtstinget i 1882 var det kommet innberetning om at i de tre sogn her, betydde seterdrift mest for Eggedal og Krødsherad. Mehlum skrev i "Nu" i 1904 om seterbruk på Norefjell. "For lenge siden hadde Glesne seter oppi marka, buone er borte, men ei og annen liu står att."

Setrer som lå i annen manns skog er å regne som eiendomsseter om ikke annet kan prøves. Jfr. boka Sæterbruket i Norge av Lars Reinton s.400 1961 skrevet i regi av Institutt for sammenlignende kulturforskning.

Fra rundt 1720 var det stor økning i folketallet i Norge. Nyrydding av garder og setrer ble foretatt. Ekspansjonen førte til strid om beiter og seterstrøk.

Fra matrikkelframleggene har vi følgende tall:

Setertellinger	1723	1850	1930	1939	1949
Buskerud	1901	3425	2480	1839	1742

I følge boka ”Sæterbruket i Noreg” var Caspar Holten Jensenius en av de viktigste mennene i omlegginga av norsk seterbruk i det 19.århundre.

Med utbygging av meierier ned i bygdene kom det avgjørende omskiftet i seterbruket. Ved å levere melk til meieriet sparte man arbeidskraft hjemme, fikk et bedre produkt og dermed høyere pris på produktene. Noen hadde bare ungdyrene oppe på setra. Andre bygde vei til setra slik at man kunne levere melk derfra med lastebil. Etter hvert ble det vanskeligere å få arbeidskraft nok til seterarbeidet. Utvandring til Amerika og oppbygging av industri hvor en tjente mer enn i landbruket fristet arbeidskraften. Mange reiste fra bygda rett før århundreskiftet.

I følge bygdehistorie i Krødsherad av Andreas Mørck bind III s. 211, 1976 var det i Krødsherad igjen 54 setrer i 1938. Av disse hadde snaut 1/3 kjørevei eller bilvei, resten bare kløvveier. En fjellbeiteundersøkelse gav som resultat at den delen av Norefjell som ligger i Krødsherad kan gi beite til 1000 sauer, 50 storfe eller 50 hester i 8 uker fra 1. juli til ut august for hest og til 23.september for sau. I 1907 er det nevnt at det var 189 voksne kyr på setrene i Krødsherad. De siste årene har det bare vært en håndfull kyr på beite på Østensetrene. Ett kåseri, en film kombinert med fine bilder fra seterdrift på Østensetrene 2010 er laget av Kjell Bjørka.

De fleste setrene er som nevnt ute av drift, seterbuene er blitt skogstuer eller er bygd om til eget bruk på garden eller til bortleie. De gamle grå buene har fått seg ytterkledning i gilde farger. Fjøsa og uteliuene er for det meste borte. Buene ligger dermed igjen aleine. På adskillige setervoller er det bare tuftene igjen etter husene.

På mange garder ble vårfjøs eller sommerfjøs i skogkanten brukt til ”heimekyra” om sommeren. Ved siden av vinterfjøsset hjemme i tunet, ble vårfjøsset brukt vår og høst mens de beitet jordene. Egentlig sommerfjøs ble det bare på de gardene der de ikke setra om sommeren., men fikk kyrne heim fra skogen hver kveld (Mørch, A, Bygdehistorie, Krødsherad kommune, s. 784 binde III, 1976).

En del av Krødsherad i nordvest ble overtatt av Ringerike i 1964. Brukene i denne delen er avmerket på kartet, har gårdsnummer over 300 og er registrert i Ringerike.

4. Prosjektbeskrivelse

Dette prosjektet går ut på kartlegging og ivaretagelse av skogssetrene i Krødsherad. Dette prosjektet knyttes opp mot God Tur prosjektet som åpner ferdsel til fots for allmenheten ved å merke gamle stier og legge kartmateriale tilgjengelig elektronisk.

4.1 Bakgrunn for prosjektet

Skogssetrene er en ressurs som har vært glemt noen år pga. omleggingen av jordbruket i bygda.

Skogssetrene har jordbruksareal hvor gjengroingen har begynt og forfallet på bygningsmassen er kritisk. Utsikt og tilgjengelighet forringes og forsvinner. En viktig historie for landbruket i bygda er i ferd med å bli glemt. Prosjektet er et pilotprosjekt som andre områder/kommuner også kan dra nytte av.

4.2 Effektmål

Nytten en får ved å sette fokus på skogssetrene i Krødsherad kommune er å få opp kunnskapsnivået og bevisstheten rundt skogssetrene. En får knyttet kontakter fra jordbruket over til historielaget og skogeierlaget. Oppmerksomheten knyttes også opp mot tilgjengeligheten og God Tur initiativet. Å ivareta skogssetrene som en historisk verdifull ressurs i Krødsherad kan oppleves positivt for innbyggere og tilreisende. For noen kan prosjektet også bidra til å øke ressursgrunnlaget på gården ved økt inntjening på sikt og økt verdiskapning lokalt i kommunen. Prosjektet vil også gi økt kunnskap om særegenheten ved kulturen fra tidligere tider; små setervoller, værbitte tømmerbygninger og verdifullt biologisk mangfold i kulturlandskapet.

4.3 Resultatmål

Sende brev til grunneierne i kommunen med informasjon om prosjektet og med forespørsel om deltakelse. Lage oversikt, en uprioritert liste, ikke uttømmende over skogssetrene i kommunen. Kartlegge skogssetrene som ressurs. Beskrive historikken til skogssetrene. Velge en håndfull ulike typer skogssetrer plassert forskjellige steder i bygda, hvor det lages skjøtelsplan i samarbeid med grunneier. Lage et hefte om historikken til skogssetrene med bilder og beskrivelser av biologisk verdifulle arealer.

4.4 Hovedtiltak

Registrere skogssetrene i kommunen. Gjøre avtaler med grunneiere om laging og gjennomføring av skjøtelsplaner. Fokus på skogssetrene har som mål å være en pilot som skal virke motiverende og interessant for andre til å ta vare på sin ressurs. Ved å lage et hefte om skogssetrene vil kunnskapsnivået og bevisstheten rundt ressursen skogssetrer øke. Oppmerksomheten knyttes opp mot tilgjengeligheten og God Tur initiativet.

5. Brev til grunneierne

Noresund, 30.05.12

Jord- og skogbrukere i Krødsherad

Krødsherad kommune ønsker via prosjekt "Skogssetrene" å kartlegge ressursene og stimulere til investeringer til inntekts ervervelse for grunneier.

Først er målet å lage en oversikt, en uprioritert liste over skogssetrene i Krødsherad. Dernest beskrive historikken til skogssetrene og velge ut ulike typer skogssetrer plassert forskjellige steder i bygda for å lage en skjøtelsesplan sammen med grunneier.

Ved å lage et hefte med bilder og beskrivelser av skogssetrene i bygda, vil oppmerksomheten knyttet opp mot tilgjengeligheten i neste fase kunne bli til inntekts ervervelse for grunneier. Det er mulig å bruke SMIL-midler til restaurering av skogsseter i forbindelse med prosjektet.

Har du skogsseter og ønsker å være med på prosjektet, ta kontakt med Lise Kihle Gravermoen e-post: lise.gravermoen@krodsherad.kommune.no eller send dine opplysninger om setra til Lise i posten (Adr.: Krødsherad kommune, 3536 Noresund)

innen 1. juli.

Grunneiers navn:	Navn på skogsseter:	Beliggenhet:	Trenger setra restaurering?	Ønsker du at vi skal lage en skjøtelsesplan for setra di?

6. Befaringer

Befaringer og kontakt med grunneiere er foretatt ut fra svar på tilsendt vedlagte brev sendt jord- og skogbrukere i Krødsherad kommune. Bilder av setrene i vedlegg 1.

1. Fyrandsetra	Fyrand, Hans Jørgen
2. Glasrudsetra	Brekka, Erling
3. Grensbråtan	Lindberg, Kristin
4. Haslerudsetra	Bye, Ole Kristoffer
5. Helgeraaen seter	Kvisle, Eli
6. Isaksplassen	Nore, Ola
7. Nesleseter	Skinnes, Steinar
8. Nordheia	Nore, Ola
9. Noreseter	Nore, Ola
10. Ospelia	Fyrand, Kristoffer
11. Ospelia, Nedre	Fyrand, Kristoffer
12. Ospelia, Brekka	Fyrand, Kristoffer
13. Puttanseter	Nore, Ola
14. Raaensetra	Bøe, Asle
15. Solli setra	Hennum, Truls Erik
16. Thorteinsrudsetra	Brekka, Erling
17. Trulseraaensetra	Raaen, Truls
18. Bøsetra	Bøe, Marianne Skjetne
19. Leineseter	Skola, Tor
20. Leineseter	Lesteberg, Vidar
21. Veikåkersetra	Veikåker, Hanne
22. Vinna setra	Vinna, Ole Magnus
23. Østensetrene	Bjørka, Gudrun
24. Østensetrene	Haugan, Bjørn
25. Østensetrene	Olavsbråten, Dag Finn

7. Navn på setrer og eiere i Krødsherad

(med forbehold om at prosjektet har fått riktige opplysninger).

Navn på seter: Gårds- og bruksnummer:		Navn på eier:
1. Andresonplassen,	gnr.196 bnr.1	Bjerkerud, Truls
2. Åsenseter, vestre	gnr. 200 bnr. 2	Bottolfs, Tora M. B.
Øvreåsen,	gnr. 199 bnr.6	Lesteberg, Vidar
Åsen,	gnr. 196 bnr.2	Woldmo, Johan
3. Bjertnesseter,	gnr. 187 bnr. 1	Hennum, Ola
4. Bjøresetra mot Flå	gnr. 197 bnr.1	Bjøre, Elisabeth
5. Bjøresetrene Nerli og Norli på		
6. Grimeliskogen,		
7. Børkeseth, Øvre	gnr. 182 bnr.38	Skinnes Fossen, Berit /

8. Børkeseth, Nedre	gnr. 182 bnr. 1	Skinnes, Live
9. Bøseter	gnr. 206 gnr. 1	Sønsteby, Knut
10.Bøseter	gnr. 206 bnr. 2	Bøe, Marianne Skjetne
11.Bratterudseter	gnr. 222 bnr.7	Torgersen, Truls
12.Bråtensetra,	gnr. 209 bnr. 4 + 5	Bråten, Knut Reidar
13.Breiviksetra,	gnr. 213 bnr. 1	Ringnes, Per Gulbrand
14.Dyngesetra,	gnr. 199 bnr. 4	Roland, Pål Lund
15.Eivindsrud,	gnr. 200 bnr.2	Bottolfs, Tora M. B.
16.Endrerud seterbeite	gnr.215 bnr.1	Rimejordet, Thor Ole
17.Evjuser ,	gnr. 199 bnr. 7	Fladhus, Nils Ole
18.Flagsetra,	gnr. 212 bnr. 3	Fretland, Tor
19.Fosliseter, Framgarden	gnr.205 bnr. 2	Foslien, Tor
Vestgarden	gnr. 205 bnr. 1	Ødegården, Arne
20.Fyrandsetra,	gnr. 179 bnr. 1	Fyrand, Hans Jørgen
21.Fyrandsetrene, Ospelia	gnr.179 bnr. 2	Fyrand, Kristoffer
22.Glasrudseter,	gnr. 193 bnr. 1	Brekka, Gunhild
23.Golbergseter,	gnr. 199 bnr. 8	Golberg Vasset, Oddvar
	gnr. 200 bnr. 3	Partseie: Lesteberg, Arne
24.Grensbråtan,	gnr. 186 bnr. 1	Lindberg, Kristin
25.Grensetra,	gnr. 186 bnr. 5	Dyrhovd, Kjell +
26.Hagensetra,	gnr. 211 bnr. 6	Hagen, Thorbjørn
27.Haslerudsetra,	gnr. 194 bnr. 1	Bye, Ole Kristoffer
28.Haugerudseter, (-åshytta)	gnr. 217 bnr.1	Haugerud Skog
29.Haugsetra,	gnr. 199 bnr.5	Solli, Eva
30.Helgeraaen seter,	gnr. 190 bnr. 4	Kvisle. Eli Rishovd
31.Hesliseter,	gnr. 203 bnr.1	Albjerk, Kristoffer L.
32.Hølsetrene,	gnr. 213 bnr. 1	Ringnes, Per Gulbrand
Gubberud,	gnr. 218 bnr. 1	Stake, Arnfinn
Roskifte,	gnr. 219 bnr. 6	Breivik, Ole Henrik
33.Heimsetra,	gnr. 213 bnr. 1	Ringnes, Per Gulbrand
34.Hovdeseter,	gnr. 195 bnr.1	Raaen, Thorleif
		Råen, Augen
35.Huksetra,	gnr. 182 bnr.38	Skinnes Fossen, Berit
36.Isaksplassen,	gnr. 208 bnr. 1	Nore, Ola
37.Jensseter (vollen),	gnr. 176 bnr.19	Rokstad, Bjørn Øyvind
38.Juvseter, (hytta)	gnr. 176 bnr.2+45	Glesne, Knut Arne
39.Kolbusetra,	gnr.203 bnr.1	Albjerk, Kristoffer L.
40.Lågebekksetra,	gnr. 185 bnr.1	Slevigen, Truls

41.Leineseter,	gnr.199 bnr.1 + 12	Foslien, Inger Magnhild
42.Leineseter,	gnr. 199 bnr.6	Lesteberg, Vidar
Leineseter,	flere	Seterbuer/rettigheter
43.Leersetra,	gnr. 198 bnr. 1	Lund, Fredrik Vidbjørn
44.Leersetra,	gnr.198 bnr. 3	Leir, Gudleik Heldal
45.Mosetra,	gnr. 184 bnr.1	Hamremoen, Hans Terje
46.Sleviksetra,	gnr. 185 bnr.1	Slevigen, Truls
47.Nesleseter,	gnr. 180 bnr.3	Skinnes, Steinar
48.Nilsplassen,	gnr. 197 bnr. 5	Ødegård, Herleik
49.Nord Heia,	gnr. 208 bnr.1	Nore, Ola
50.Noreseter Nedre,	gnr. 208 bnr.1	Nore, Ola
51.Noreseter Øvre,	gnr. 208 bnr.1	Nore, Ola
52.Nyseter,	gnr. 178 bnr.1	Tenmann, Stian
53.Plassesetra,	gnr. 181 bnr.13	Skogstad, Olaf
54.Svendplassen, Øvre	gnr. 315 bnr.2	Roskifte, Svein
Nedre	gnr. 315 bnr.1	Bottolfs, Truls
55.Brattebakke,	gnr. 313 bnr. 5	Rundtom, Erik
56.Perseter (åsen),	gnr. 197 bnr.11+18	Bjøre, Ole Erik
57.Puttanseter,	gnr. 208 bnr. 1	Nore, Ola
58.Trulseråenseter,	gnr. 191 bnr. 4	Raaen, Truls
59.Raaensetra,	gnr. 191 bnr. 3	Bøe, Asle
60.Råenseter-sør,	gnr. 190 bnr.2	Bottolfs, Tora M. B.
61.Reiulf-Råensetra,	gnr. 190 bnr.1	Fyrand, Nils
62.Ringnessetra,	gnr. 213 bnr. 1	Ringnes, Per Gulbrand
63.Rishovdseter,	gnr. 314 bnr.1 + 2	Husdal, Morten
64.Rund,	gnr. 200 bnr. 6	Raaen, Amund
65.Sandumseter,	gnr. 209 bnr. 1	Gulsvik, Knut
66.Sandumseter,	gnr.210 bnr.1, 2 og 3	Høgli, Gunnar Lindelien Norefjell Prosjektutvikling
67.Skasethsetra,	gnr. 209 bnr. 3	Skaseth, Jon Bjørn
68.Skalpelia,	gnr. 182 bnr. 38	Skinnes, Berit Fossen
69.Snorsrudseter Mitre,	gnr.211 bnr.2+ 3	Snorsrud, Eivind
70.Snorsrudseter Nordre,	gnr. 211 bnr. 5	Golberg, Ole-Jacob
71.Snorsrudseter Søndre,	gnr. 211 bnr. 1	Snorsrud, Erik
72.Sollisetra, Fagernes	gnr. 188 bnr. 3	Hennum, Truls Erik
Gårdene i Hanserud		Martinsen, Leirvik og Ingeborg Holtet
73.Sortebergseter,	gnr. 212 bnr.6	Sorteberg, Astrid

74.Sortebergmoen,	gnr. 212 bnr. 1	Nygaard, Kitty
75.Stiksbrekka,	gnr. 312 bnr.4	Tutanrud, Egil
76.Sundeseter,	gnr. 188 bnr.2	Eken, Solveig
77.Surtebergsetra,	gnr. 212 bnr.3+1 gnr. 212 bnr. 14, 24 + 25	Sorteberg, Kåre Snorsrud, Ingeborg
78.Thorsteinrudseter,	gnr. 192 bnr. 1	Brekka, Erling
79.Tungaseter,	gnr. 212 bnr.5	Rigborg, Brand
80.Lindetunga,	gnr.212 bnr.17	Ringnes, Per Gunnar
81.Briskemyr,	gnr. 180 bnr.4	Råen, Jan Terje
82.Vassendrudsetra,	gnr. 178 bnr.2	Larsen, Frode 3 skogskoier
83.Veikåkersetra,	gnr. 219 bnr. 1	Veikåker, Hanne
84.Øddeseter,	gnr. 219 bnr.19	
85.Vemmestad,	gnr.223 bnr.15	Swang, Karianne Rishovd
86.Vesleseter,	gnr. 187 bnr.1	Hennum, Ola
87.Vinnasetra, Nedre Øvre	gnr. 222 bnr. 3 gnr. 222 bnr. 1	Vinna, Ole Magnus Brentebråten, Anders
88.Ørgenvika seter,	gnr. 214 bnr. 3	Pedersen, Åge Eierett 3 gårder Ormerud
89.Ørpen setrene, Søre Nordpåjordet	gnr. 222 bnr.6 gnr. 221 bnr.1	Ørpen, Sigurd Ørpen, Truls Gunnar
90.Østensetr., Spilhaug	gnr. 219 bnr.4	Bjørka, Gudrun
91.Østensetr., Støa	gnr. 220 bnr.8	Øverli, Kristin
92.Østensetr., S. Gårland	gnr. 220 bnr.7	Sønsteby, Asbjørn
93.Østensetr., N.Bjørka	gnr. 221 bnr.7	Ørpen, Solveig
94.Østensetr., S. Haugan	gnr. 221 bnr.9	Haugan, Bjørn
95.Østensetr., N. Olavsb.	gnr.221 bnr.13	Gigernes, Karsten
96.Østensetr., S. Olavsb.	gnr.221 bnr.14	Olavsbråten, Dag Finn H.
97.Østensetr., N. Haugan	gnr.221 bnr.15	Ingesen, Kristi
98.Østensetr., Bjørka	gnr.221 bnr.17	Pålerud, Hilde

Opplysningene om navn på setre og eiere er delvis hentet fra kart, landbruksregister, norske gardsbruk og direkte fra kontakt med eiere.

Nummeret på setrene er plassert på kart over Krødsherad i målestokk 1:50 000.

Vedlegg 2.

Framtidstro og stolthet over å eie ei seter varierer i tidsbildet. I Norske gardsbruk fra 1948 tar for eksempel Fyrand, Nordre med setra Ospelia i omtalen. I utgaven fra 1995 beskriver omtalen ikke noe om setrer. I 1995 er ikke setra i drift, men antallet dyr på eiendommen beskrives. I samme utgave fra 1995 beskriver gardene i Ål kommune at de har seter. For eksempel Kirkedelen sørø 64/2 "Heimstøl på Nysetlie med bu og fjøs".

Dyreholdet har siden 1970-åra blitt mindre vektlagt. I dag har bygda bare en besetning med melkekuer.

Skogen har gjennom de siste 100 år vært Krødsherads gull, jamfør gullfargen i krysset i kommunevåpenet.

På noen av setervollene er det plantet skog. (Fyrandsetra, Skinnesetra m.fl.) Skogen ble plantet fra 1960-1980 og er i dag i hogstklasse 2-4. På de setrene som har hatt bølgeblikktak, har taket holdt setra oppe. Taket har skjermet bygningene for nedråtning. Mange setrer er i ferd med å råtne ned. Skogssetra til Lesteberg, en av Østensetrene m.fl. Setrene ble bygd for å utvide beitegrunnlaget slik at garden kunne ha flere dyr. I tiden rundt 1850 var befolkningsveksten og matbehovet stort. Bøsetra ble bygget i 1864, mange av de andre setrene er også fra tiden rundt 1850. Spørsmålet i dag er om seterbygningene har livets rett. Kan bonden som eier setra, restaurere den for å ha et kulturminne eller må setra skaffe tilleggsinntekter for å ha livets rett? Må setra ha et stort hotell som nærmeste nabo for å kunne se muligheter for videre drift f.eks. barnas seter på Bøsetra.?

Kan setra overleve som et kulturminne her i Krødsherad? I Nordmarka hvor det ferdes mange mennesker, står det gjerne skilt langs turstien; ”100 meter til Lauvli seter”. Når du kommer til setra, så er det en plakat med opplysninger om når setra ble bygd, antallet kuer på setra da den var i full drift, når den ble lagt ned og hvem som var siste eier. Er dette av interesse å lage her i Krødsherad? Når Riksvei 7 blir lagt om, må kommunen kanskje satse mer på turisme. Setrene kan da være en ressurs i den forbindelse. Dersom nytt OL kommer hit i 2022, kan setrene være en kulturhistorisk ressurs dersom de blir satt i stand og blir markedsført positivt.

De setrene som har veiforbindelse helt fram, er gjerne bygd om til hytter. For eksempel Raaensetra, Grensetra m.fl. Noen bruker setrene selv ved jakt eller fritid. Andre leier ut setra og får leieinntekter til gården. Utleiemuligheten avhenger av avstand til sentrum, om setra ligger i skogen eller opp mot fjellet. Hvorvidt det går oppkjørt skiløype forbi påvirker prisen for utleie. Dersom det er innlagt strøm, vann og andre fasiliteter, er utleieprisen større enn om det er utedo, aggregat og vannpumpe ute. Naboforhold innvirker også. For noen er setra mer verdt som utleieobjekt dersom den har kort vei til hyttefelt. For andre er setra mer eksklusiv å leie dersom den ligger langt fra andre mennesker. Det gjelder å finne den rette til å leie.

I tabellen nedenfor har vi beskrevet litt både om tilstanden til setrene og beliggenheten.

8. Kort beskrivelse av setrene

1. Andresonplassen, 196/1	Tømmeret er rullet ned og ligger stablet under presenning
2. Åsenseter, 201/1	Skog
3. Bjertnesseter, 187/1	Skog
4. Bjøresetra ved Norefjell Bjøreseter i skogen,	Restaurert og i god tilstand

5. Nerli og Norli på		Restaurert og i god stand.
6. Grimeliskogen,	197/1	
7. Børkeseth, øvre	182/38	Nyere hytter på Øvre og Nedre
8. Børkeseth, nedre	182/1	Børkeseth + seter til ”Lundskogen”
9. Bøseter	206/1	Seterhusene er restaurert og brukes som
10. Bøseter	206/2	hytte. Løene trenger nye tak. Området brukes som barna seter om sommeren.
11. Bratterudseter		I Ringerike
12. Bråtensetra,	209/4 og 5	Hytte
13. Breiviksetra,	213/1	Seterhuset står inntakt.
14. Dyngesetra,	199/4	En del av Leinesetervollen
15. Eivindsrud,	200/2	Skog
16. Enderud seterbeite	215/1	Voll
17. Evjuser,	199/7	Står på kartet og slår ut på GPS, men husene er borte.
18. Flagsetra,	212/3	Hytte
19. Fosliseter	205/2	Restaurert seterbu 205/1 fjøset borte
20. Fyrandsetra,	179/1	Seterhuset er brent ned, Stall og løe i god stand.
21. Fyrandsetrene, Ospelia	179/2	To enheter i god stand, men trenger oppgradering på sikt. Brekka er tidl. husmannsplass.
22. Glasrudseter,	193/1	Fra før 1720, i dag bevokst med lauvskog
23. Golbergseter,	199/8	Restaurert gammel tømmerbu, fjøset står
	200/3	
24. Grensbråtan,	186/1	Nye tak, men trenger oppgradering
25. Grensesetra,	186/5	God stand
26. Hagensetra,	211/6	Hytte
27. Haslerudsetra,	194/1	Flyttet og oppført i 1920, trenger nytt tak og nye bunnstokker.
28. Haugerudseter,	217/1	Haugerudåshytta, Åsjordet
29. Haugsetra,	199/5	Under restaurering
30. Helgeraaen seter,	190/4	Ved Glessjøen, forfallet har kommet langt.
31. Hesliseter,	203/1	Kledd seterbu
32. Hølsetra,	213/1	Lindum rett til å slå setervollen.
Gubberud	218/1	Bare tufter igjen, men bilvei helt fram.

Roskifte	219/6	
33.Heimsetra,	213/1	Hytte
34.Hovdeseter,	195/1	Setervollen er grodd igjen, men løa kan enda reddes. Tidligere to setrer under Hovdeseterflaget.
35.Huksetra,	182/38	Bytte stokker i bunn og gulv, legge nytt tak, bytte vinduer og dør. Forfallet har kommet langt, men skal reddes. Brakke ved siden av stallen og utedoen, brukt som jakthytte.
36.Isaksplassen,	208/1	Forfallet har kommet langt, men kan reddes.
37.Jensseter (vollen)	176/19	Skog
38.Juvseter,	176/2+45	Hytte
39.Kolbusetra,	200/6	Skog
40.Lågebekksetra,	185/1	Skog
41.Leineseter,	199/1 og 12	Restaurert og brukes som hytte Restaurert og brukes som hytte Felles seterbu for Liubråten og Åsen 199/3 Åsen har fortsatt setervold og vedstykke på Leineseter
42.Leineseter,	199/6	
Leineseter,	199/1 og 12	
43.Leersetra,	198/1	Restaurert og brukes som hytte
44.Leersetra,	198/3	Restaurert og brukes som hytte
45.Mosetra,	184/1	Gammel boplass til ca. år 1900, skog nå Jorder - skog nå
Sømosetra,	184/1	
46.Sleviksetra,	185/1	Gammel boplass, skog nå
47.Nesleseter,	180/3	Setra er tatt ned og skogskoie ført opp.
48.Nilsplassen,	197/5	Restaurert og planlegges brukt ifm. Inn på tunet.
49.Nord Heia,	208/1	Planlegges restaurert
50.Noreseter, Nedre	208/1	Hytte leie bort, fjøs planlegges restaurert
51.Noreseter, Øvre	208/1	Hytte leies bort
52.Nyseter,	179/2	Nyvollhytta
53.Plassesetra,	181/13	Skog
54.Svendplassen, Øvre	315/2	Hytte og uthus i Ringerike Hytte og stabbur i Ringerike
Nedre	315/1	

55.Brattebakke,	313/5	Hytte, stall, stabbur i Ringerike
56.Perseter (åsen),	197/11+18	Skog
57.Puttanseter,	208/1	Bra stand, planlegges ytterligere restaurert Ytterste tak blåst av på fjøs, stall og badstu.
58.Trulseråenseter,	191/4	Restaurert og brukes ifm. Jakt. Setra hadde tidligere stått 50 m lengre ned.
59.Raaensetra,	191/3	Restaurert og brukes ifm. Jakt.
60.Råenseter-sør,	190/2	Grasvoll i enden av Glessjøen
61.Reiulf-Råensetra,	190/1	Skog
62.Ringnessetra,	213/1	Flyttet til 212/1
63.Rishovdseter,	314/1+2	Skog
64.Rundseter,	200/6	Nesten gjengrodd voll
65.Sandumseter,	209/1	Seterbu bak pensjonatet
66.Sandumseter,	210/1, 2 og 3	Bygd ut til pensjonat
67.Skasethsetra,	209/3	Hytte
68.Skalpelia,	182/38	Grunnmur med setervoll rundt. Seterbu flyttet til Nordre Skinnes, brukt som bakstehus. Sagn om flotte damer/budeier på Skalpelivollen.
69.Snersrudseter Midtre	211/2+ 3	Hytte
70.Snersrudseter Nordre,	211/5	Hytte
71.Snersrudseter Søndre,	211/1	Hytte
72.Sollisetra, Fagernes	188/3	Planlagt restaurert, brukt fram til 1919
Gårdene i Hanserud		Hytter
73.Sortebergseter,	212/6	Hytte
74.Sortebergmoen,	212/1	Feriested, ikke seter
75.Stiksbrekka,	312/4	Utviklet til bebodd gårdsbruk
76.Sundeseter,	188/2	Hytte
77.Surtebergsetra,	212/3	Hytte
i. 212/14, 24 og 25		
78.Thorsteinrudseter,	192/1	Hustuffer, ny hytte i 2005, 7 daa ligger inne i Helgeraaen skog.
79.Tungaseter,	212/5	Hytte
80.Lindetunga,	212/17	Hytte
81.Briskemyr,	180/4	Løe og bu står igjen. Vollen er åpen. Vei helt fram.

82.Vassendrudseter, 178/1 178/2	Flyttet til Gampedalen 3 skogskoier og stall
83.Veikåkersetra, 219/1	Trenger oppgradering, spesielt fjøset.
84.Øddeseter, 219/19	Ligger på Norefjellsida.
85.Vemmestad, 223/15	Skog ved Vemmestadtjern
86.Vesleseter, 187/1	Ligger rett opp for Bjertnes, kan brukes som hytte.
87.Vinnasetra, Nedre 222/3 Øvre 222/1	Trenger ny pipe og nytt tak. Trenger oppgradering.
88.Ørgenvika seter, 214/3	Nedbrent, hustufter
89.Ørpen setrene, Søre 222/6 Nordpåjordet 221/1	Voller
90.Østensetr., Spilhaug 219/4 91.Østensetr., Støa 220/8 92.Østensetr., S.Gårand 220/7 93.Østensetr., N.Ørpen 221/7 94.Østensetr., S.Haugan 221/9 95.Østensetr., N.Olavsb. 221/13 96.Østensetr., S.Olavsb. 221/14	Er restaurert. Forfallet har kommet langt. Restaurert seterbu. Restaurert seterbu. Restaurert seterbu og fjøs. Gammel seterbu burde tas vare på med nytt tak.
97.Østensetr., N.Haugan 221/15	Restaurert
98.Østensetr., Bjørka 221/17	Er restaurert og brukes som seter

9. Kostnadsoverslag ved å restaurere et utvalg setrer.

I retningslinjene for SMIL-midlene heter det at de skal dekke 30 % av utvendig vedlikehold, for eksempel tak, bunnstokker som er råtne eller liknende. Prosjektet har utarbeidet 6 søknader om SMIL-midler som skal bidra til å ivareta bygningsmassen.

10. Ivaretagelse finansiert ved SMIL-midler og grunneieren selv.

En håndfull grunneiere ønsker å restaurere setra med SMIL-midler. Vi har også noen som har et stort ønske om restaurering, men da egenandelen er stor ser de seg ikke i stand til økonomisk å restaurere setra. Noen steder er forfallet kommet så langt at restaurering ikke lar seg gjøre. Andre ser ikke behov for restaurering da de ikke vil ha bryet med å ha en enhet til for videre vedlikehold og utleie.

11. Erfaringer fra tilsvarende prosjekt i Trøndelag

Hensikten med å ta vare på og utvikle seterdriften i dag er å øke næringsinntektene til bonden, ivareta en bit av lokal og nasjonal kultur og landskap og ivareta biologisk mangfold i kulturlandskapet.

Gjennom kontakter med tilsvarende prosjekt i Leksvik i Nord Trøndelag og forsker på Sosialantropologisk institutt ved Universitet i Oslo, Anne Katrine Brun Norbye, kan vi ved nye prosjekter komme med forslag til og lage skisser for mulige aktiviteter på setrer slik at driften kan være bærekraftig.

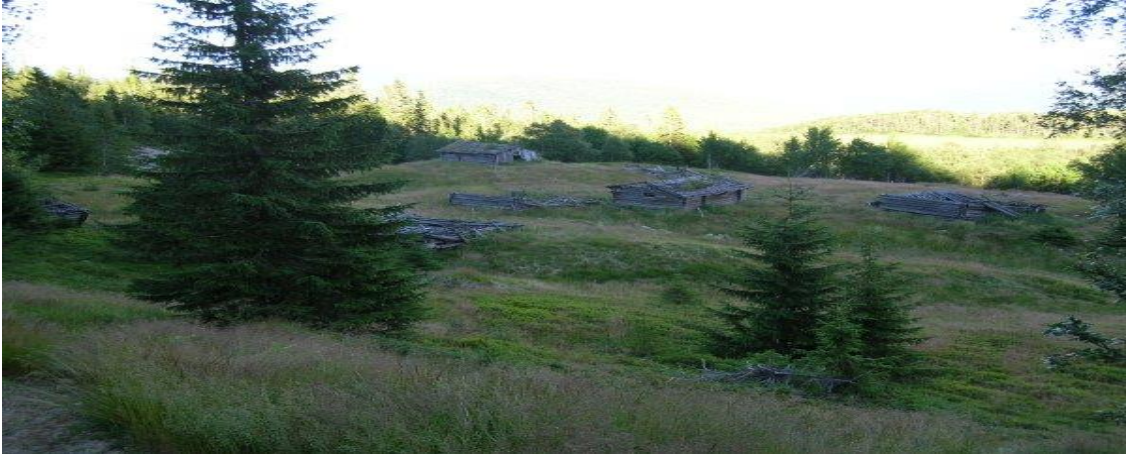
Befaringer og intervju med bønder for å forstå situasjonen er relevant for å finne aktiviteter, produkter, tjenester og motivere til handling. Det kan være nødvendig og fornuftig å trekke inn både kommunen, Fylkesmannen og Mattilsynet for å modellere tiltak gjennom Regionale miljømidler (RMP). Ut fra erfaring i Trøndelag kan vi lære om hvordan turismesetrene i skogsområdene fungerer. Deres problemområder, rammevilkår og ulike fordeler/ulempes kan vi sette inn i vår situasjon og forhåpentligvis dra nytte av og opparbeide et næringsgrunnlag for noen av bøndene i bygda.

For 10 år siden var det knapt seterdrift igjen i Nord-Trøndelag. I dag er det ca. 50 aktive setrer. Oppstart av Regionalt Miljøprogram i 2005 ga støtet til oppstart og revitalisering av seterdriften og seterbruken. Seterstøtten er tilpasset de økologiske forhold og gårdriften i fylket. Bøndene med de nye turistsetrene får kr. 50.000,- pr. år under forutsetning av at de markedsfører setra for turister, holder åpent 4 uker om sommeren. De må foredle melk fra minst 2 kuer eller 10 geiter som tilbys turister. Mattilsynet i Nord Trøndelag har vært fleksible og gitt tilpassede godkjenninger som denne type seterdrift er avhengig av. Setrene ligger i gjengrodde områder med dårlig infrastruktur, ikke innlagt strøm og små fjøs. Det er ikke fysisk mulig eller lønnsomt å drifte disse setrene på annen måte.

12. Setrer i drift

Da det i kommunen ikke er mer enn en buskap med kuer igjen, er vanlig seterdrift lite aktuelt. Bortleie til fritidsbruk er den mest aktuelle bruken av setrene etter at de er restaurert. Seteren til Gudrun Bjørka på Østensetrene er restaurert og brukes om somrene av innleide kuer fra Hilde Riis. Mannen til Gudrun, Kjell Bjørka har tatt bilder og film tilsatt tekst og musikk av seterdrift på gammelt vis på Østensetrene. Opplegget blir brukt av Folkeuniversitetet i forbindelse med kurs.

Østensetrene ligger lengst mot vest i kommunen. På den vestre Østensetra er en stor fin setervoll med god utsikt utover Krøderen. I sine aktive dager var det sju laftede hus her. I dag står de til forfall.

Dette er Østensetra til Søndre Olavsbråten (221/14) tilhørende familien Halsen-Olavsbråten. Både fjøset og seterbua er her restaurert og er i full stand til bruk for setring. Gamlesetra til høgre er også noe restaurert. Alt inventar er brukbart og viser drift fra gamle dager.

Både Østensetrene og Veikåkersetra ligger på Norefjellsida av Krøderen, selv om gårdene ligger på andre siden av fjorden. Bruken av setrene forteller sin historie om opparbeidet seterrett m.v. Etter 15-20 minutters gange fra Østenseterene er man på snaufjellet. Oppe på fjellet er det graset som preger landskapet. Norefjellsryggen er dekket av et grønt teppe som er ideelt for beitedyr. Lite stein gjør at det er lett å ta seg fram overalt. I juvene har det vært et yndet sted for bjørnejakt. Under Høgevarde er et flatt parti som kalles Laksejuvflata. Her var det samlingssted for folk i gamle dager. På Norefjell har det vært tre slike festplasser. De to andre heter Dansarflata og Raudmyra. Fra Høgevarde kan du se 40 000 km² blant annet til Høgås ved Halden. Steinhytta på Høgevarde er fra 1893.

Kåre Gulleggen fortalte en gang at han hadde vært med bestemora si, Guro Bakken på Bakkensetra. Han spilte ofte trekkspill oppe på Veikåkersetra. En kveld han skulle gå ned til Bakkensetra sto det en bjørn utenfor døra til Bakkensetra. Han klappet litt på bjørnen og så luska den videre.

Bakken leide seterrett av Sorteberg og betalte årlig leie med arbeid på gården. Setra ligger ved Veikåkersetra. Guro Moen var den siste som lå der. Husene er nå nokså medtatt. (Krødsherad gard og slekt, side 999).

13. Utdrag fra tidsskriftet "Nu" 11.09.1900 Gunhild Enderud

Historien nedenfor er hentet fra ei av setrene omtalt i tidsskriftet "Nu" skrevet av Anders Mehlum i perioden 1897-1927. Historien vitner om hvordan folk hadde det i Krødsherad rundt århundreskiftet og at folk var overtroiske i forhold til tusser og troll, kalt Haugaguttene eller lignende.

"Gunhild Enderud i Krøshera satt på Ørgunvikstølen en sommer. Det er enda ikke så mange år siden dette hendte. En dag var hun et ærend nede på Ørmevolden. Som hun kom oppover til sin egen seter igjen, fikk hun se to smågutter som kom krabbende oppover slette fjøsveggen og opp på trevet eller høyloftet, hvor det var en del høy. Gunhild ropte til dem: "Kom ne atte, dikko faar ikkje basa i høje der oppe". Men de lot til å ikke høre henne. Gunhild ropte også til Ingebjørg Ørmerud, som var nede på sin støl, men Ingebjørg ropte igjen og svarte at Ørmerudgutta kunne det ikke være, for de var langt oppi åsen med budskapen. Da var det som det øyeblikkelig ble helt en kald vassbøtte over Gunhild, og det stakk i alle hennes lemmer. Hun kjente seg ganske klein utover kvelden. Haugaguttene var så ørende små, men de skal ha stor makt, sier det."

14. Intervjuer

14.1. Intervju med Knut E. Ringnes, født 1944

Knut Eilifson Ringnes, tidligere eier og bruker av Ringnes skog 213/1. Eiendommen Ringnes ble delt i 1943 mellom brødrene Eilif og Knut. Knut overtok gården og Eilif skogen og fjellet. Knut Eilifson tok over skogen og fjellet etter sin far i 1960. Ringnes seter fulgte med skogen. Knut Eilifson husker godt at det var seterdrift på Ringnessetra. Der var ikke mye luksus i seterbua. Etter at setringen tok slutt midt på 1950-tallet ble en av koiene på setervollen gitt til Knut Eilifsons søster på 212/1. Tømmeret ble kjørt ned til Sortebergmoen og satt opp igjen der. Historikken står skrevet over inngangsdøra. I dag er det Knut E. Ringnes sin sønn Per Gunnar som har overtatt eiendommen 213/1.

14.2. Intervju med Nils Halvor Skinnes, født 1944

Nils Halvor, tidligere eier og bruker av øvre Skinnes 180/3. Øvre Skinnes har hatt tilgang til felleseter i Skalpeli sammen med de andre Skinnesgårdene jfr. Arnt Berget i boka Holleia side 119. Der står det også bilde av Bjørnåsen, som var en av to setrer i skogen til Øvre Skinnes. Den andre var Neslesetra. Seterbua i Neslesetra er for lengst borte. I området er det satt opp et enkelt skogshusvær, Nesleseterkoia.

Nils Halvor mener å huske at i nyere tid ble kuene ført opp til øvre Ospelia som nå eies av "Bussa" Skinnes, søster av forrige eier av Øvre Skinnes 180/1. Faren til "Bussa" var Nils Halvors bestefars bror. Nils Halvor beklager at han dessverre ikke er så godt kjent i

bygda. Grunnen til det er at han har hatt mer enn nok å gjøre med egen skog og gard opp gjennom årene.

14.3. Intervju med Leif Skogly, født 1940

Leif, tidligere postmann og ansatt ved Kommunekassa, Krødsherad kommune, har god oversikt over hvem som bor hvor i Krødsherad kommune. Både bursdager og alder på de fleste kunne Leif berette. Leif mente det var på Raaensetra ved Røvsåtjern det sist var setring. For over 100 år siden var det så trangt økonomisk at besøkende på Raaensetra måtte dele et egg i tre. Raaen betyr rogn. I området Hovden-Nilsplassen skal en gang ha bodd gode skimakere. Bruk av ski var den gang stedets fremkomstmiddel.

Leif kunne supplere lista over setrer og husmannplasser. I gamle dager hadde lensmann provisjon ved salg. I Krødsherad solgte lensmann unna mange husmannsplasser der hvor hovedbruket hadde økonomiske problemer, spesielt rett etter århundreskiftet.

Sagnet sier at Anna Ødden, budeie på Norefjell, gikk ned i bygda hver dag og stelte griser. Sagnet sier også at på innersiden av Hovden var det før så mange mennesker bosatt at de hadde egen kirke. Omtalt område går fra vårfjøset på Hovden til Nilsplassen. Hovden hadde seter i Stordalen. Den ble delt mellom Øvre og Nedre Hovden. Bare tufter er å se nå.

Hesthagen er eid av Eli Rishovd Kvisle. Hesthagen ble utskilt fra Øvre Glasrud i 1822.

I Kongbakken bodde en ståtar (lensmann)

Gunvaldrødningen er nede i bygda, også aktuelt Sørлие og Rudningen.

Det var før 6 Humlegarder. 2 tilhører nå Asle Bøe, 2 tilhører Ole Råen, 1 tilhører Nils Fyrand og 1 tilhører Eli Rishovd Kvisle.

Briskemyrvollen eies i dag av Jan Terje Råen

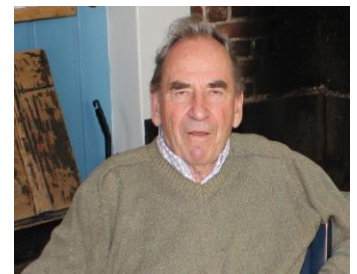
Flaglien var før delt i 3 deler. En del eid av Kristoffer Fyrand, en del eid av Ramstad og en del eid av Jan Gunnar Rolfstad.

Navnet Brekka kommer fra at stedet ligger i en bratt bakke.

14.4. Intervju med Torkel Bjøre, født 1936

Torkel, tidligere eier og bruker av Bjøre, har også vært jordskiftedommer i Buskerud.

Den gang det var kuer på Bjøre beitet de i havna mot Bjøreelva først om våren. De ble melket i vårfjøset som sto på stupet av det kuperte landskapet ned mot elva. Landskapet er nå planert og opparbeidet til traktorjord. Etter havnebeitet gikk buskapen 3 km opp til heimsetra ved Grimeli. En fast dato hvert år (1.juli) ble buskapen drivi opp til

Bjøreseter. De startet kl.04.00 om morgenen og kom fram utpå ettermiddagen. Torkel kan huske og har hørt om at de dreiv buskapen oppover Ringnesveien.

Tipoldefar til Torkel kjøpte areal på Bjøreseter i 1852 av Anders Ringnes for 50 spd.

Krødsheradboka s. 209 ”Det var vel så at det tok til å bli lite med hamn i Bjøremarka, derfor kjøpte Bjøre seterhamn av Ringnes og bygde seter ovom Ringnessetra”. Fjellsetra under Ringnes, kostet opp av Torkild Bjøre i 1852, 120 spd 1 ort og 8 skilling. Tilsvare

480 kroner da 1 spd. var 4 kr. For å få vannet ut av setervollen ca. 10 da leide Torkel Charl svenske til å grøfte. Torkel kjøpte beiterettigheter for kyr som fødes på gården Bjøre. Da Nordre Bjøre ble utskilt i 1913, fulgte seterretten med. Nordre Bjøre var tidligere en av husmannsplassene og de har i dag felles seter med hovedbølet.

Den siste budeia på Bjøreseter var Netta Hovden fra Hovden ved Raaen. Johanne Julien fra Sigdal var innejente. Etter 1945 utarbeidet Bjøre avtale med Peder Roppe fra Flå om leie av Bjøreseter. Roppe skulle leie seteren mot vedlikehold. Seterfjøsene var bygd på en spesiell måte for å stenge ute bjørn som var i Laksejuvet. Bjøre hadde buskapen på setra etter at Roppe overtok fordi de fikk smør og ost fra setra helt til de sluttet med melkekuer i 1956. Likeledes var det fint for Ringnesfolket å få melk og rømme. Ringnes seter ligger like ved, men har langt dårligere utsikt. Hytta Fjellheim ble bygd på setervollen til Bjøre seter i slutten av 1850 årene. Den brant ned under 2.verdenskrig og ble bygd opp igjen og tatt i bruk i 1951. Det har alltid vært god tone mellom Ringnesfolket og Bjørefolket.

14.5. Intervju med Olaf Skogstad, født 1921

Siden Olaf har snekret på mange gårder i bygda, var han godt kjent. I tillegg var han en av 13 husmenn som hadde fått kjøpe sin plass under Skinnes på Glasrudskogen. Olaf hadde også seter, kalt Plassesetra. Olaf var opptatt av at det før i tida hadde bodd over 70 personer på Glasrudskogen. Nå var det snart ingen igjen, bare kuer fra Sigdal som kom og beitet. Olaf kunne huske at han og Margit hadde ligget på Fyrandsetra og hogget tømmer. Skogssetrene ble brukt til seterdrift om sommeren og husly for tømmerhogger om vinteren. Det var således gode staller for hestene på setrene. Etter at seterdriften var over, ble beitearealet rundt setra brukt til beite for hestene. Vinterdrift i skogen var ofte en kald fornøyelse. Isolasjon på hus kom først etter 1950. Seterbyggene var oftest laftet av stedegent tømmer uten annen isolasjon enn mose. Siden frakten ofte var langt fra vei, var det gjerne også spart på størrelsen på ovnen. En måtte være sterk og ha god helse for å klare tømmerhogst vinterstid. På kartet til bygdeboka heter gården Olaf kjøpte Plassen, Skolemesterplassen. Oversikten over gårder i Norske gårdsbruk heter gården til Olaf Skogstad. Likeledes het gården til Leif ”Skogly”. Olaf kan huske setring på Øvre Ospelia godt. En kar ved etternavn Bergman leide stedet der hvor husene nå er borte.

14.6. Intervju med Kristoffer Fyrand, født 1920

Kristoffer Fyrand eier og bruker av Fyrand Nordre. Setrene Øvre og Nedre Ospelia og Brekka, alle skogsetrer ligger på høyre siden av veien fra Krøderen mot Sigdal. Brekka ble etter hvert selvstendig bruk med egen mølle og stabbur. Hovednæringsgrunnlaget var matproduksjon; mjølk, kjøtt og eggproduksjon. Kristoffer hadde bygd om låven til 4000 høner, både i bur og frittgående

Helt fram til 1936 da det ble meieri på Krøderen ble det ysta på setrene. Ost, smør og melk ble fraktet med hest fra setra og ned på

gården om sommeren. Her ble også mye av vinterforsyningen av ost og smør laget. Fyrand kjøpte bil allerede i 1924, men melka ble likevel fraktet med hest til meieriet og solgt ut igjen på Truls Glesnes melkeutsalgs på Krøderen til 8 øre pr. liter. En som kjørte melka ned fra Ospelia ville gjerne være litt til kar og fortalte at han kjørte så fort at kjerre gikk på to hjul nedover bakkene mot gården. Han sammenliknet seg med bilen, men det han ikke nevnte var at kjerra bare hadde to hjul.

Ingen av Ospelisetrene hadde strøm og derfor måtte budeiene melke alle 18 kuene for hånd. Karene hogg ved i den gode skogen rundt setrene til både primkoking og oppvarming. Det gikk med mye ved fordi budeiene kokte melk i 10 timer for å lage prim og ost. Kristoffer husker godt budeiene på setra. Først Randi Glitremoen (1930-1938) som bodde ved Sysle mølle og seinere Turid Stormlid fra Sigdal (1938- ca 1950). Dattera til Randi ble meierske på Ringerikes meieri, Hønefoss. Randi skulle en gang hente vann ovenfor mølla ved Brekka, så mistet hun fotfestet og datt uti. Da hun ble dratt opp igjen, ønsket hun heller å ligge i vannet fordi hun lå så behagelig. Hun trodde etter dette at drukning var en god måte å forlate denne verden på.

Gården Nordre Fyrand ligger ved Krøderfjorden. Langs fjorden ble det gode beiter etter regulering av Hallingdalsvannet. Siste flommen var i 1886 da kom Hallingdalsvannet ubegrenset og sto helt opp til hovedbygningen på gården. Etter reguleringa bygde far til Kristoffer fjøs ved fjorden i tillegg til sommerfjøsset oppe i skogkanten mot setrene. Han gjerdet inn beiter ved fjorden, der var rikelig med vann og godt gras. Kristoffer er opptatt av å gi dyra god næringsrik mat. Han har stor interesse for fjøskontrollen som startet etter krigen. Krødsherad ble etter hvert lagt under Ringerikes meieri. Kristoffer leverte melk til Hønefoss helt fram til 1972 da sluttet sveiseren Kalle K.(Karl Kroken) Etter det drev Kristoffer og kona med framføring av kjøttedyr og eggproduksjon. Store deler av året har han stått opp kl.05.00 om morgenen fordi det var viktig å komme i gang om morgenen og vurdere dagens gjøremål sammen med de som han hadde til å hjelpe seg; innejente, sveiser og gardskar. I sommerhalvåret var det en stri tårn å få kua av sted til setra. Handteringen av dyra ble lettere og setrene mindre brukt da han fikk gjerdet inn beite langs fjorden.

Kristoffer er fornøyd og tenker på de som kom til bygda for mange år siden uten å ha med seg noe som helst. I dag lever vi i ei blomstringstid, vi har flaks både økonomisk og sosialt som får leve nå. Tidene skifter, før var både Glesne, Skinnes og Fyrand et velde.

15. Setrer nedenfor Norefjell mot Flå.

Krødsherad har ingen setrer i snaufjellet. Grunnen kan være at det blåser mye på Norefjell. Oppå Laksejuvkanten ligger det tre setrer. Bjøreseter øverst, så Ringnesseter og nederst Skolsetra, de to ligger voll i voll. Ned for knausen Pika nederst i Laksejuv er Hølsetra. Det var gardar fra Østsida av fjorden som setra her; Spellhaug, Gubberud, nordre og søndre Roskifte og Lindum. Østensetrene og Hølsetrene hørte til gardene på østsida; Ørpen, Olavsbråten (2), Haugen (2). Østensetrene er to setergrender. På nordvøllane har de to Olavsbråtene og Haugan hver si nye bu. På søvøllane har Spellhaug, Støa, Ørpen og Haugen bu.

På østsida av fjorden var det lite med skogsbeite til buskapen, derfor leide bøndene der seterrett i Ringnesmarka. Det var ei seter til hver av plassene i alt 12 plasser i tillegg seterstøer brukt av gårdene på østsiden av fjorden. Ringnes hadde langseter vest for Laksejuv og Pika, heimseter ved Heimsetertjern. Til sammen 21 seterstøer.

Breiviksetrene ligger en times gange opp fra Øvre Breivik. I sørhellinga av fjelltoppen Luta. Her var det 4 setrer i ei klynge, alle hørte øvre og nedre Breivik til. I tillegg Bakkensetra, Veikåkersetra, Tungasetra, Øddasetra, setrer til Sortebergmoen og øvre Sorteberg. Flagsetrene til nedre Sorteberg og Sortebergplassen.

På den andre siden av fjellet var det Fossliset, Åsen, Dynge, Moen, Haugen og Liubråten på Leineseter. Runn og Golbergseter litt lenger sør i tillegg til Leirseter og Noresetere.

16. Eksempel på tinglyste avtaler

Pantebok for Eiker, Modum og Sigdal sorenskriveri, rekke 1nr.6 – Fol. 771A nr.13

Avskrift av skjøte datert og tinglyst 7.februar 1809.

Kartblad Haverstingen M1-20000 CE054-1-59 Dato: 02.10.2006 som viser området der hvor Ørgenviksetra har ligget før den brant ned.

17. Framtida

Krødsherad er en liten kommune med hensyn til antallet innbyggere, men stor hva gjelder turisme. Kommunen består av 9450 dekar jord, 234 000 dekar produktiv skog og mye fjell og utmark. Beiteressursen er i dag lite brukt på grunn av gaupefaren. Tidligere opparbeidet beite gror igjen der det ikke blir brukt.

I likhet med landet for øvrig registreres nedgang i tall gardsbruk i drift. Dette medfører mindre produksjon av mat, særlig melkeprodukter. Med flere innbyggere i landet og verden for øvrig, øker behovet for mat. Derfor er det grunn til å tro at de bønder som satser på utvikling av gårdens egne ressurser, har gode muligheter for bedre inntjening framover. Gjengroing hindrer utsikt for turister, skygger ut truede arter i kulturlandskapet og bidrar til nedbryting av kulturminner. Kunnskap om omfang og utbredelse av gjengroing må opparbeides.

Salg av lokale landbruksprodukter har opplevd en renesanse mange steder i landet. Nord Trøndelag har hatt prosjekt på drift av skogssetrer og gir i dag RMP-midler til drift av turistsetrer. Både fastboende og turister i Nord Trøndelag har vært opptatt av å være på setrene og fjellbeite som en ressurs og som en viktig del av kulturen og identiteten til fjellbygdene. Seterdrift i liten målestokk har gitt tilleggnering for bonden, liv i fjellet, samtidig som beiting og slått er med på å hindre gjengroing. Aktive setrer fremmer kunnskap om og vedlikeholder lokal kultur. Godt samarbeid mellom grunneierne har vært en forutsetning for rydding av turstier fram til setrene.

Krødsherads beliggenhet nær Osloområdet tilsier også muligheter for direktesalg til turister fra lokale setermiljøer. Krøderen og Noresund har lang tradisjon bak seg for handelsvirksomhet. Utvikling av noen setrer vil være et positivt bidrag for turisttilgangen til kommunen. Salg av lokale stølsprodukter, ost, gomme, smør og rømme er populært i Trøndelag. Servering av kaffe, saft, rømmegrøt og lokal variant av svele, lefse m.m. kan knyttes opp mot temadager der en forteller lokalhistorie og tilbyr seteraktiviteter. Temadagene kan knyttes opp mot transport på Krøderbanen og båten Kryllingen.

Gode turstier fram til ei aktiv seter vil styrke lokal identitet, fremme og vedlikeholde lokale tradisjoner og bevisstheten rundt produksjon av mat. I tillegg er det positivt for kulturlandskapet og det biologiske mangfoldet. Selv om eventuelle nye turistsetrer bare drives i liten målestokk, vil de ha positiv påvirkning på folks opplevelse av landskapet og ønske om å komme tilbake til bygda. Skjebnefellesskapet mellom landbruk og reiseliv er essensielt for at regionen skal lykkes som destinasjon. Målet videre må bli å skape nye arenaer for samarbeid om utvikling av kulturlandskap og reiseliv.

18. Sammendrag

Prosjektet har bidratt til å få opp kunnskapsnivået og bevisstheten rundt det gamle setermiljøet i bygda. Utsendelse av brev til alle grunneiere ved hjelp av e-post, informasjon på hjemmesiden til kommunen, intervjuene og befaringene er suksessfaktorene som har bidratt til dette. En har fått knyttet kontakter fra jordbruket over til historielaget og skogeierlaget. Prosjektleder har blitt særdeles godt mottatt på alle intervjuene. Oppmerksomheten er knyttet opp mot tilgjengelighet og opparbeiding av stier i God Tur prosjektet. Ivaretagelse av skogssetrene som en historisk verdifull ressurs ved siden av praktisk bruk, oppleves som positivt både for innbyggere og tilreisende. Prosjektet har gitt økt kunnskap om særegenheten ved kulturen fra tidligere tider. Mange minnes små setervoller, værbitte tømmerbygninger og et arbeidsomt og nøkternt liv på setra helt fram til 1950-tallet. Det er først i nyere tid når gjengroingen har tatt tak, at oppmerksomheten rettes mot tap av verdifullt biologisk mangfold i kulturlandskapet. De som har laget skjøtselsplaner for sine setrer har mulighet til å øke ressursgrunnlaget og verdiskapningen på gården ved bruk eller utleie. Pilotprosjektet har på flere områder vært en suksess og det vil etter all sannsynlighet virke motiverende og interessant for andre kommuner til å ta vare på sin seterressurs. Dette prosjektet har initiert utarbeiding av et nytt seterprosjekt i et større område etter modell fra Nord Trøndelag i samarbeid med Sosialantropologisk institutt ved Universitet i Oslo.

19. Kilder

Berget, Arnt	Holleia, <i>Forlaget Tom og Tom</i> 2009
Granum, Svein Knut	Norske gardsbruk, <i>Krødsherad 1948 og 1995</i> .
Mehlum, Anders	Tidsskriftet "Nu" 1897-1927
Mørch, Andreas	Krødsherad, Bygdehistorie, Krødsherad kommune, 1976
<i>Trykt hos Harald Lyche og Co A.S., Drammen</i>
Norbye, Anne Katrine Brun	Seterprosjekt i Leksvik i Nord Trøndelag
<i>Sosialantropologisk institutt ved Universitetet i Oslo</i>
Nyhus, Alf Ole	Tinglyst avtale, panteboka for Eiker, Modum og Sigdal
sorenskriveri, rekke 1 nr.6 – Fol 771A nr.13

Nyhus, Kjersti	Avskrift fra "Nu" ved årgang 1897-1927 Finnes som mikrofilm på Krødsherad folkebibliotek
Reinton, Lars	Soga om det norske sæterbruket, <i>Institutt for sammenlignende kulturforskning, 1961</i>

Intervju/annen hjelp:

Bjøre, Torkel	Bjøre
Fyrand, Kristoffer	Fyrand, Nordre
Granum, Svein Knut	Forfatter og kjentmann
Hamremoen, Hans Terje	Hamremoen
Haugan, Bjørn	Haugan
Høgli, Thorbjørn	Rundskogen
Olavsbråten, Dag Finn	Olavsbråten
Skogly, Leif	Skogly
Skinnes, Nils Halvor	Skinnes, Øvre
Ringnes, Knut	Ringnes skog
Woldmo, Johan	Bjerkerud, Nordre

Vedlegg

1. Fyrandsetra

Seterbua er brent og setervollen er til planet med gran, ca. 1980. Stor, fin stall står igjen.

2. Glasrudsetra

Her har det vært seter fra 1720, men nå er setra borte og setervollen gjengrodd.

3. Grensbråtan

En side av stabburet er restaurert og den andre siden er under restaurering.

4. Haslerudsetra

Haslerudsetra har nå fått vei helt fram og det planlegges restaurering.

For fjøset/stall har forfallet kommet for langt til at det kan restaureres.

5. Helgeraaen seter

Stallen står igjen ved Glessjøen.

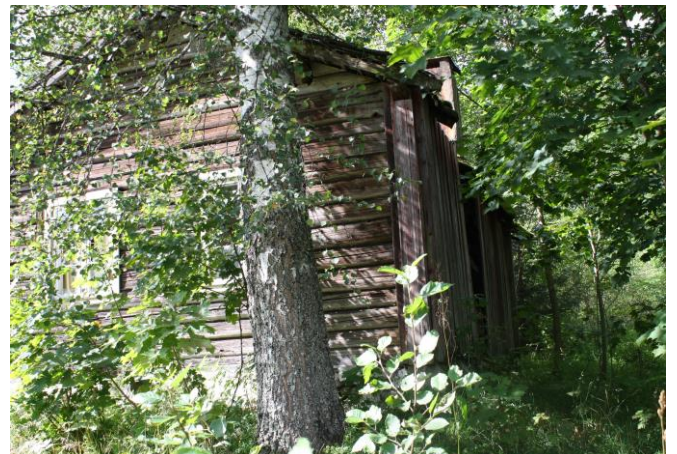
6. Isaksplassen

Framsiden mot kiløypa

Baksiden

7. Nesleseter

8. Nordheia

Nordheia planlegges restaurert.

På fjøset er forfallet kommet for langt til at det kan reddes.

9. Noreseter

Noreseter er i god stand.

Fjøset planlegges restaurert

10. Ospelia

11. Øvre Ospelia

12. Ospelia, Brekka

13. Puttanseter

14. Raaensetra

Tidligere tomt for setra.

15. Solliseter

16. Torsteinsrudsetra

Setra er flyttet og bygd som hytte. Tomteareal sju dekar

17. Trulseraaensetra

18. Bøsetra ????

19. Leineseter ???

20. Lesteberg

